

Czy Bóg istnieje? Analiza wybranych tekstów filozoficznych

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Anzelm z Canterbury, *Proslogion*, tłum. W. Wypych. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, s. 97.
- Źródło: św. Tomasz z Akwinu, *Summa teologii I*. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, s. 101–102.
- Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, s. 117–118.
- Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, s. 122–125.
- Źródło: Anzelm z Canterbury, *Proslogion*, tłum. W. Wypych. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, s.97.
- Źródło: Sam Harris, *Koniec wiary*, s. 80.
- Źródło: Anzelm z Canterbury, *Proslogion*.

Czy Bóg istnieje? Analiza wybranych tekstów filozoficznych

Langtang National Park, Nepal

Źródło: Q-lieb-in, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Pytanie o to, czy Bóg istnieje, jest bodaj ostatnim wielkim filozoficznym pytaniem, które wciąż wywołuje dyskusje i to nie tylko wśród filozofów, ale także u wszystkich ludzi, którzy świadomie kształtują swój światopogląd. Rozstrzygnięcie kwestii istnienia Boga ma bowiem swoje konsekwencje światopoglądowe, etyczne, egzystencjalne. Czy Bóg istnieje? Czy mamy obowiązek przestrzegać religijnych nakazów i zakazów? Czy i jak żyć, jeśli istnieje metafizyczna rzeczywistość? A jak – jeśli nie istnieje? Czy czeka nas życie po śmierci? To pytania, na które ludzie wciąż starają się odpowiedzieć.

Twoje cele

- Objaśnisz podstawowe typy dowodów na istnienie Boga (ontologiczny i kosmologiczny).
- Przedstawisz krytykę podstawowych dowodów na istnienie Boga.
- Przeanalizujesz fragmenty tekstów dowodzących istnienia Boga.
- Przeanalizujesz fragmenty współczesnych tekstów poddających krytyce te dowody.

Przeczytaj

Dowody na istnienie Boga

Pytanie o istnienie Boga dotyczy wszelkich [religii](#), ale tu skoncentrujemy się na argumentach dotyczących istnienia Boga w obrębie chrześcijaństwa i filozofii chrześcijańskiej. Po okresie dyskusji w łonie wczesnej [patrystyki](#) Ojcowie Kościoła przesądzi, że do źródeł wiary religijnej należy zaliczyć także [rozum](#) i że należy szukać racjonalnych argumentów na rzecz istnienia Boga. To, co dla pierwszych wieków wydawało się oczywistością, w dojrzałym średniowieczu stało się przedmiotem argumentacji. W efekcie tych poszukiwań zostały w tym czasie sformułowane podstawowe argumenty (tzw. „dowody”) na rzecz istnienia Boga, stosowane przez przedstawicieli [teizmu](#), wyznawców wiary w Boga, uznających także rozum – obok [objawienia](#) i Pisma Świętego – za jej źródło. Można podzielić je na ontologiczne (dowodzące, że Bóg musi istnieć) oraz kosmologiczne (dowodzące, że musi istnieć coś, co jest Bogiem).

Ontologiczny dowód na istnienie Boga zawdzięcza autorstwo św. Anzelmowi z Canterbury (1033–1109). Św. Anzelm twierdzi, że Bóg istnieje, ponieważ:

Ważne!

Św. Anzelm twierdzi, że Bóg istnieje, ponieważ:

1. Bóg jest bytem doskonałym, co wynika z jego definicji;
2. jako byt najdoskonalszy musi posiadać wszystkie doskonałości (pozytywne cechy w najwyższym stopniu);
3. gdyby brakowało mu istnienia (jednej z doskonałości), wówczas nie byłby doskonały; zatem – musi istnieć.

Z definicji Boga, który jest bytem najdoskonalszym wynika, że musi istnieć, ponieważ bycie najdoskonalszym bytem zapewnia istnienie w najwyższym stopniu.

Pisał św. Anzelm o tym następująco:

((Anzelm z Canterbury

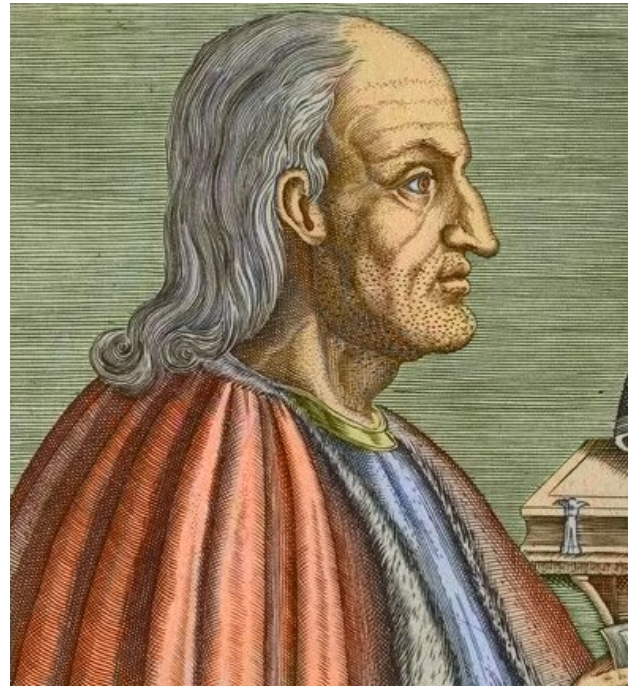
Proslogion

Wszystko prócz Ciebie można
traktować nawet jako
nieistniejące. Ty sam jesteś jedynie

najprawdziwszy i dlatego
posiadasz istnienie w stopniu
najwyższym. Inne rzeczy są mniej
prawdziwe i dlatego mniej istnieją.
[...] Jesteś czymś większym, niż
mogę pomyśleć. [...]

To, co jest większym, niż mogę
pomyśleć, nie może być tylko
w samym umyśle. Jeżeli zaś istnieje
w samym umyśle, to mogę
pomyśleć, że istnieje także
w rzeczywistości, a istnieć
w rzeczywistości to więcej, niż
być tylko pomyślanym. Jeżeli to,
co większym pomyśleć nie mogę, istnieje w samym umyśle, o tym
mogę jednak pomyśleć coś więcej, że mianowicie istnieje także
w rzeczywistości. A zatem: to, co większym pomyśleć nie mogę,
mogę pomyśleć większym. Ale tak z pewnością być nie może. A zatem
bez wątpienia istnieje rzeczywiście coś, co jest większym, niż mogę
pomyśleć.

Źródło: Anzelm z Canterbury, *Proslogion*, tłum. W. Wypych. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, s. 97.

Anonimowy portret Anzelma z Canterbury, XVI w.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Ważne!

Dowód ten zmodyfikował Kartezjusz (1596–1650)

Uznał on, że rzeczywistość obiektywna stojąca za ideą Boga jest tak wielka, że nie może pochodzić z ludzkiego umysłu; inaczej mówiąc, istnienie Boga jest czymś obiektywnie przekraczającym ludzką myśl, a więc nie może z niej pochodzić, zatem musi istnieć rzeczywistość obiektywna, czyli Bóg.

Twórcą kosmologicznych dowodów na istnienie Boga był św. Tomasz z Akwinu (ok. 1225–1274).

Ważne!

Kosmologiczne dowody na istnienie Boga - św. Tomasz z Akwinu

Musi istnieć jakaś pierwsza przyczyna ruchu (pierwsze źródło energii) i pierwsza przyczyna wszystkich zdarzeń i działań w świecie, ponieważ wszystko, co istnieje, jest w ruchu (posiada jakąś energię) i ma przyczynę swego istnienia i działania. Zatem skoro istnieje coś, co musi istnieć, bo jest pierwszą przyczyną wszystkiego, to jest nią stwórca świata, czyli Bóg.

Pisał św. Tomasz:

((św. Tomasz z Akwinu

Summa teologii I

Pewne jest, bowiem i stwierdzone zmysłami, że niektóre rzeczy na tym świecie są w ruchu. Wszystko zaś, co się porusza, jest poruszane przez coś innego; nic bowiem nie porusza się, jak tylko o tyle, o ile jest w możności do rzeczy, względem której się porusza. Porusza się zaś coś, o ile jest w czynie; ruch zaś nie jest niczym innym, jak tylko wprowadzeniem czegoś z możności do czynu. Z możności zaś nie może być coś sprowadzone do czynu, jak tylko przez jakiś byt w czynie; tak jak ciepło w czynie; np. ogień sprawia, że drewno, które jest ciepłe w możności, staje się ciepłe czynnie i przez to porusza je i zmienia. [...] Jeśliby przeto rzecz, przez którą coś jest poruszane, poruszała się, to musi i ona sama być przez coś innego poruszana, a to znów przez coś innego. Tak zaś nie można postępować w nieskończoność, ponieważ w ten sposób nie byłoby pierwszego poruszającego, a przeto także i żadnego innego poruszającego. [...] Zatem musi się dojść do czegoś pierwszego poruszającego, które przez nikogo nie jest poruszane; a wszyscy rozumieją, że to jest Bóg.

Źródło: św. Tomasz z Akwinu, *Summa teologii I*. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, s. 101–102.

Krytyka dowodów na istnienie Boga

Dowód ontologiczny w swej klasycznej formule św. Anzelmą spotkał się z krytyką już za jego życia, nie uznał go za przekonujący także największy autorytet średniowiecza, św. Tomasz z Akwinu. W czasach nowożytnych najsurowszej krytyce poddał go Immanuel Kant, a współczesna logika, zwracająca uwagę na różnice między sposobem istnienia

Immanuel Kant (1724–1804)

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

znaczeń słów a istnienia bytów w rzeczywistości oraz rozróżnienie pomiędzy opisem właściwości (istoty) a opisem istnienia, ostatecznie pozbawiła go mocy. Podobnie nie utrzymuje się uznawany za najważniejszy argument na rzecz istnienia Boga, sformułowany przez św. Tomasza z Akwinu, tzw. dowód kosmologiczny (Bóg istnieje, ponieważ musi istnieć jakaś pierwsza przyczyna świata). Nie mamy bowiem ani pewności, że świat miał przyczynę, ani że powstał w czasie, a nawet gdyby powstał, że mógłby go stworzyć byt, który sam nie ma przyczyny, a jeśli nawet – czy ten byt jest Bogiem w rozumieniu chrześcijańskim, czyli m.in. czy jest on moralnym prawodawcą i sędzią ludzi.

Oba najważniejsze typy dowodów na istnienie Boga poddał krytyce m.in. współczesny myśliciel, popularyzator nauki, emerytowany profesor biologii na uniwersytecie w Oxford i przedstawiciel tzw. „nowego [ateizmu](#)”, Richard Dawkins.

O dowodach kosmologicznych św. Tomasza pisał on następująco:

((Richard Dawkins

Bóg urojony

Pięć „dowodów” przedstawionych w XIII wieku przez Tomasza z Akwinu nie dowodzi niczego i bardzo łatwo wykazać [...] ich absurdalność. [...] Pierwsze trzy to w sumie jeden i ten sam argument przedstawiony na trzy różne sposoby i dlatego można traktować je łącznie. Wszystkie odwołują się do procedury zwanej w logice *regressus ad infinitum*: odpowiedź na pytanie wywołuje kolejne pytanie i tak w nieskończoność. [...]

Te trzy twierdzenia [dowód z istnienia ruchu, przyczyny sprawczej i z konieczności rzeczy] opierają się na idei regresu [do nieskończoności] i wywołują Boga, bowiem tylko on może go przerwać. Co z kolei wymaga przyjęcia nieuzasadnionego założenia, iż sam Bóg jest odporny na analogiczną procedurę. Ale nawet jeśli już zaakceptujemy taki wątpliwy dość luksus, jakim jest wyciągnięcie, niczym z kapelusza, pewnego bytu zdolnego do przerywania *regressus*

ad infinitum [...], to i tak nie ma najmniejszego powodu, by byt ów wyposażać w przymioty, jakie zwykle przypisujemy Bogu: wszechmoc, wszechwiedzę, dobroć, stwórczość, [...] wysłuchiwanie modlitw, wybaczenie grzechów i czytanie w najgłębszych myślach.

Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, s. 117–118.

Dowód ontologiczny św. Anzelmą Dawkins analizował zaś w taki sposób:

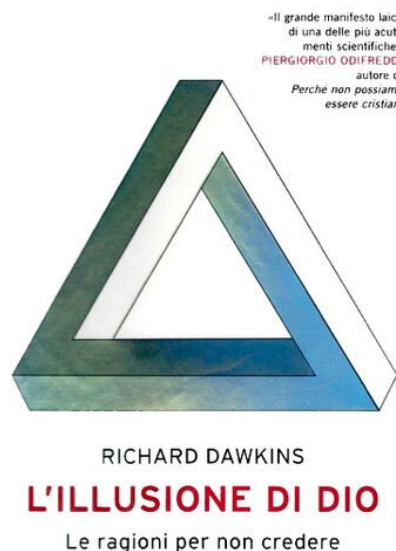
((Richard Dawkins

Bóg urojony

Nawet ateista może wyobrazić sobie takie [jak Bóg św. Anzelmą] najdoskonalsze ze wszystkich stworzeń (choć zaprzeczy jego istnieniu w realnym świecie). [...] Odczuwałbym automatyczną wręcz, głęboką podejrzliwość wobec jakiegokolwiek rozumowania prowadzącego do tak istotnych wniosków [jak uznanie istnienia Boga], które odbywa się bez najmniejszego chociażby odniesienia do danych zaczerpniętych z zewnętrznego świata. [...]

Gdy mowa o obaleniu dowodu ontologicznego, zwykle wymienia się dwóch filozofów – Davida Hume’a (1711–1776) i Immanuela Kanta (1724–1804). [...] Amerykański filozof Norman Malcolm wyraził kantowskie zastrzeżenie w ten oto sposób: „teza, iż istnienie jest doskonałe, jest nieco dziwaczna. To ma sens – i jest prawdą – gdy stwierdzam, że mój przyszły dom będzie lepszy, jeśli jego mury będą pokryte warstwą izolacyjną, niż wówczas, gdy takiej izolacji nie będzie. Ale co to może znaczyć, gdybym powiedział, że dom będzie lepszy, jeśli będzie istniał, niż gdyby miało go w ogóle nie być.

Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, s. 122–125.

Okładka włoskiego wydania jednego z najśłynniejszych manifestów współczesnego ateizmu – *Boga urojonego* Richarda Dawkinsa. Ilustracja prezentuje złudzenie wzrokowe, któremu ulegamy w zależności od tego, na którym boku trójkąta koncentrujemy uwagę.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Słownik

ateizm

(gr. *a* – bez + *theos* – bóg) przekonanie, że empirycznie nie istnieje (ani nie przejawia się w rzeczywistości empirycznej) żaden Bóg, żadne bóstwo ani żadne byty metafizyczne oraz że w rzeczywistości empirycznej nie występują żadne zjawiska nadprzyrodzone

objawienie

zgodnie z niektórymi religiami uznającymi, że Bóg ujawnia się w rzeczywistości empirycznej, są to wszystkie wydarzenia uznane w tych religiach za spowodowane przez Boga i słowa uznane za wypowiedziane bezpośrednio przez Boga

patrystyka

(łac. *pater* – ojciec) zespół poglądów obejmujący nauczanie Ojców Kościoła – pierwszych filozofów i teologów chrześcijańskich, którzy sformułowali najważniejsze przekonania i dogmaty wiary; pierwsza faza w rozwoju myśli chrześcijańskiej, obejmująca I–VIII w. n.e.

religia

zespół przekonań dotyczących istnienia bóstw i innych bytów metafizycznych (pozaempirycznych), relacji człowieka z tymi bytami oraz wynikających z tego obowiązków rozum – in. umysł; w filozofii podstawowe narzędzie poznania, władza

poznawcza przeciwstawiana zmysłom, służąca refleksji – analizie intelektualnej ujętej w słowa (pojęcia) i twierdzenia

rozum

in. umysł; w filozofii podstawowe narzędzie poznania, władza poznawcza przeciwstawiana zmysłom, służąca refleksji – analizie intelektualnej ujętej w słowa (pojęcia) i twierdzenia

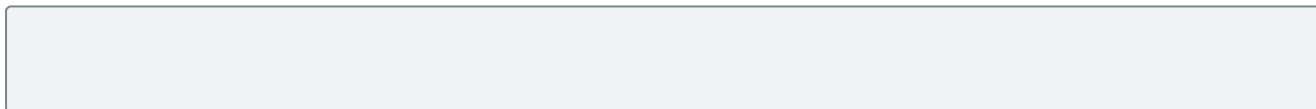
teizm

(gr. *theos* – bóg) wiara w istnienie osobowego Boga, stwórcy świata i jego prawodawcy, który ingeruje w rzeczywistość empiryczną; teizm za równoważne źródła wiary uznaje objawienie, księgi uznane w danej religii za święte oraz rozum

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą myśli i przedstaw krótko najważniejsze „dowody” na istnienie Boga oraz ich krytykę.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Św. Anzelm twierdzi, że Bóg istnieje, ponieważ:

- ☐ nie może nie istnieć byt, który nadaje sens światu.
- ☐ musi istnieć byt, który istnieje.
- ☐ musi istnieć istota najdoskonalsza.
- ☐ musi istnieć pierwsza przyczyna świata.

Ćwiczenie 2

Św. Tomasz twierdzi, że Bóg istnieje, ponieważ...

- ☐ musi istnieć stwórca świata.
- ☐ musi istnieć byt, który z definicji istnieje.
- ☐ musi istnieć pierwsza przyczyna świata.
- ☐ musi istnieć coś, co na pewno istnieje.

Ćwiczenie 3

Wskaż, czy zdanie jest prawdziwe czy fałszywe.

Tzw. ontologiczny dowód na istnienie Boga nie wytrzymuje próby, ponieważ...	prawda	fałsz
znaczenia słów nie są częścią rzeczywistości empirycznej.	☐	☐
opis właściwości jakiegokolwiek bytu nie skutkuje jego istnieniem żadnego.	☐	☐
z definicji żadnego bytu nie wynika, że ten byt istnieje.	☐	☐
najdoskonalszy byt nie jest nam znany.	☐	☐

Ćwiczenie 4

Zastanów się, dlaczego nie da się utrzymać tzw. dowodu kosmologicznego na istnienie Boga. Prawidłowe odpowiedzi zamieść na ilustracji.

Ćwiczenie 5

Zinterpretuj fragment tekstu św. Anzelmą jako argument w sporze o istnienie Boga:

((Anzelm z Canterbury

Proslogion

Wszystko prócz Ciebie można traktować nawet jako nieistniejące. Ty sam jesteś jedynie najprawdziwszy i dlatego posiadasz istnienie w stopniu najwyższym. [...] Jesteś czymś większym, niż mogę pomyśleć. [...]

Źródło: Anzelm z Canterbury, *Proslogion*, tłum. W. Wypych. Cytat za: Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej*, s.97.

Ćwiczenie 6

Dokonaj oceny ontologicznego „dowodu” na istnienie Boga. Czy istnienie Boga może wynikać z jego definicji, która przypisuje mu najdoskonalsze istnienie?

Ćwiczenie 7

Dokonaj oceny kosmologicznego „dowodu” na istnienie Boga. Czy istnienie Boga może wynikać z uznania, że świat miał swój początek?

Zinterpretuj fragment tekstu Sama Harrisa jako głos w polemice z ludźmi przyjmującymi „dowody” na istnienie Boga:

((Sam Harris

Koniec wiary

Czy ktoś naprawdę może bez ograniczeń wierzyć w twierdzenie, na które nie ma żadnych dowodów? Nie. Dowody (czy to zmysłowe, czy logiczne) to jedyna rzecz, która wskazuje, czy dana rzecz w ogóle dotyczy świata. Mamy wiele określeń na ludzi, którzy wierzą w mnóstwo rzeczy, na które nie ma żadnych racjonalnych uzasadnień. Gdy ich wierzenia są niezwykle powszechne, nazywamy ich „ludźmi religijnymi” [...].

Źródło: Sam Harris, *Koniec wiary*, s. 80.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Czy Bóg istnieje? Analiza wybranych tekstów filozoficznych

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

8. Spór o istnienie i naturę absolutu (Boga). Uczeń:

- 1) odróżnia i wyjaśnia następujące stanowiska: teizm, deizm, panteizm, agnostycyzm, ateizm;
- 2) krytycznie rekonstruuje następujące argumenty za istnieniem Boga: argument ontologiczny, argument kosmologiczny, argument teleologiczny, argument moralny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Objąsnisz podstawowe typy dowodów na istnienie Boga (ontologiczny i kosmologiczny).
- Przedstawisz krytykę podstawowych dowodów na istnienie Boga.
- Przeanalizujesz fragmenty tekstów dowodzących istnienia Boga.
- Przeanalizujesz fragmenty współczesnych tekstów poddających krytyce te dowody.

Cele operacyjne. Uczeń:

- odróżnia i wyjaśnia stanowiska teizmu i ateizmu;
- rekonstruuje i przedstawia argumenty za istnieniem Boga: argument ontologiczny, argument kosmologiczny;
- poznaje i analizuje fragmenty *Proslogionu* Anzelm z Canterbury, *Summy teologii* I św. Tomasza z Akwinu;

- przedstawia krytykę argumentów za istnieniem Boga: argumentu ontologicznego, argumenta kosmologicznego.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel przedstawia uczniom temat lekcji i cele zajęć, które wyświetla przy użyciu tablicy interaktywnej lub rzutnika, oraz wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** W zależności od stanu przygotowania uczniów do lekcji nauczyciel prosi o indywidualne, ciche zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” lub od razu przechodzi do podziału uczniów na kilka grup, które na podstawie e-materiału układają pytania do quizu dla innych grup. Następnie nauczyciel wraz z uczniami określa zasady rywalizacji i punktowania dobrych odpowiedzi (np. gra na czas lub na liczbę poprawnych odpowiedzi). Przeprowadzenie gry w klasie. Nauczyciel lub wybrany uczeń dba o prawidłowy przebieg quizu zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami. Nauczyciel nagradza zwycięską drużynę, np. ocenami za aktywność.
2. Uczniowie wykonują indywidualnie ćwiczenie nr 4, a następnie porównują swoje odpowiedzi z kolegą lub koleżanką. Prowadzący zapowiada uczniom, że w kolejnym kroku będą rozwiązywać ćwiczenia – od najprostszych do najtrudniejszych. Każdy z uczniów robi to samodzielnie. Po ustalonym czasie wybrani uczniowie przedstawiają

odpowiedzi, a reszta klasy wspólnie ustosunkowuje się do nich. Nauczyciel w razie potrzeby koryguje odpowiedzi, dopowiada istotne informacje, udziela uczniom informacji zwrotnej.

3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1-4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.
4. Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 5-8. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi. Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Dzieli klasę na 4-osobowe grupy. Uczniowie rozwiązują zadania na czas, od najłatwiejszych do najtrudniejszych. Grupa, która poprawnie rozwiąże zadania jako pierwsza, wygrywa, a nauczyciel może nagrodzić uczniów ocenami za aktywność.

Faza podsumowująca:

1. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Materiały pomocnicze:

- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, Warszawa 2005.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, Warszawa 2010.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Mapa myśli” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.